

Jernej Kosi

»JEDEL JE PRAV MALO, KAKOR JE BILA NJEGOVA NAVADA. PIL JE VEČ.«

*Ivan Cankar, slovenski bohem – prispevek k
zgodovini bohemstva na Slovenskem*

Uvod

Janko Omahen, ki se je v svojih dijaških letih spoprijateljil s takrat veliko starejšim Cankarjem in je s sošolci pogosto zahajal k njemu na Rožnik, je v spominih na ta srečanja zapisal naslednjo misel, ki sicer govori o 'največjem slovenskem pesniku', Francetu Prešernu:

»Mogoče je to, da ga ne poznamo, tudi prav. Kajti samo tako ga sprejema vsak neobremenjeno in povsem svobodno in po svoje zidealizirano, da je v nas že ves doživet, vsrkan in z nami stopljen. Tako se zdi, kot da je v vseh odtenkih svojih misli, pogledov in bolečine od vekomaj tako naš, da bo živel, kolikor časa bo pač pri življenju naš narod.

In vendar bi kljub temu vsak želel vedeti in videti, kakšen je v resnici bil res pristni in verodostojni telesni lik tistega zapitega in vodeničnega kranjskega advokata. O, če bi še to vedeli, bi verjetno vedeli o njem še kaj več, kakor vemo danes.

Kako drugače je to pri Cankarju, ki smo ga poznali in o katerem lahko povemo še to in ono, češar ni on nikdar napisal, kar pa spada h končni in popolni predstavi o njegovem duhovnem liku in njegovi tvorni moči!...»¹

Danes se nam, povprečnim dvajsetletnikom z opravljeno maturo, stvari (pri)kazujejo v popolnoma drugačni luči.² Čeprav o življenju dr. Figa, njegovih alkoholnih podvigih ter veseljaških verzifikacijah, ki jih je sestavljal v pogostih stanjih zamaknjenosti, vemo prav veliko,³ tega v srednješolskih učbenikih ne moremo najti. Taki-sto je s Cankarjem in njegovimi bohemskimi pohajkovanji po Dunaju ter Kranjskem na splošno in Ljubljani še posebej.⁴

Predpostavljamo lahko, da se kaj takega pač ne sklada s prikritim učnim načrtom, saj vemo, da je šola predvsem vzgojna (disciplinarna) institucija. In vendar si upamo zatrditi, da uporaba evfemistične fraze 'Imel je težave z alkoholom' skoraj zagotovo ne bi zavedla na stranpot prav nobenega dijaka. Še več: če bi ob vseh Cankarjevih literarnih dosežkih in političnem delovanju bil pripisan še stavek: 'Bil je bohem', to najverjetne-

¹ Janko Omahen, *Obiski pri Ivanu Cankarju*, Maribor, 1969, str. 65.

² Prim. Anton Šepetavc, *Ptjem, torej sem Slovenec ali alkohol(izem) kot tabu in fenomen slovenstva*, v: *Zgodovina za vse*, II/1, str. 18-36.

³ Samo za pokušino: »Oj Savica, ti nisi več devica, si le prastica, ki tak široko ščiš.«

⁴ *Recimo berili za srednje izobraževanje: Berilo 2*, Maribor, 1994, in *Branja 3, Berilo in učbenik za 3. letnik gimnazij ter štiriletnih srednjih šol*, Ljubljana, 2002.

je ne bi škodilo mentalnemu zdravju slovenskih gimnazijcev.

Tudi njegovi 'uradni' življenjepisi se tem dejstvom izogibajo. V njih, denimo, ni možno zaslediti omembe, da je Cankar razvijal načrte svojega pisanja in gradil like tudi v alkoholiziranem stanju, sloneč ob šanku oz. sedeč za mizo v kavarni, čeprav je takšno delovno okolje izpričano v njegovem pismu Mici Kesslerjevi.⁵

Pa vendar sem prepričan, da bi se tudi poznavalci literarne zgodovine strinjali z menoj, da na pisanje pomembno vplivajo številni dejavniki avtorjevega vsakdanjega življenja.⁶

Njegov življenjepis za splošno rabo in 'piflanje' v gimnaziji in drugih srednjih šolah je, blago rečeno, prirejen, na nekaterih mestih tudi zamolčan – predvsem to velja za njegove kronične težave z alkoholizmom, saj je spominov njegovih sodobnikov, ki opisujejo ta del njegovega življenja, resnično veliko, da o Cankarjevi korespondenci, polni omemb prekrokanih noči, niti ne govorimo.

Postavlja se logično vprašanje, zakaj je tako. Zakaj o dejanskem življenju Ivana Cankarja – s primerjavo s sodobniki na Slovenskem in po Evropi –, ni napisana nobena resna zgodovinsko-sociološka študija, ki bi, v to sem prepričan, še enkrat več pokazala na njegov izjemen položaj v slovenski zgodovini?

Verjetno ne bi bilo pretežko povezati tega dejstva z drugim, to je, da so se Slovenci kot moderen politični narod oblikovali na podlagi zavesti skupnosti, ki govori slovensko. Zato pa je posledično domača literatura tudi bila zmeraj razumljena kot prav posebej pomembno področje,⁷ ki mora biti očiščeno vseh neprimernih podrobnosti.⁸

Dandanes so zgodovinarji, ki ne bi soglašali z Blochovim prepričanjem, da zgodovina mora biti resnica,⁹ verjetno redki, in večina bi se strinjala z mano, da je ob vsej estetiki Cankarjevega umetniškega ustvarjanja primerno poznati tudi banalno vsakdanjost njegovega življenja.

Teorija

Ne bomo zgrešili, če že na začetku postavimo trditev, da je Cankar živel bohemsko. Kot bohem so ga namreč opredeljevali že njegovi sodobniki, pa tudi sam je v pismu bratu z Dunaja za-

pisal, da živi bohemsko življenje. Takšen način bivanja je bil na prelomu iz 19. v 20. stoletje značilnost umetniških krogov po celotni Evropi.

Za bohemstvo kot življenjsko prakso velja enako kot v splošnem velja za večino zgodovinsko izpričanih pojavov in praks na slovenskem ozemlju – ni produkt domače grude, pač pa je uvožena dobrina. Tako je tudi za ta prispevek nujno potrebno poznati temeljne vzroke in pogoje za prvotni nastanek pojava, kar nam nato v naslednjem koraku omogoča razumevanje in pravilno umestitev pojava na slovenskem ozemlju.

Po Jeroldu Siegelu¹⁰ se prvi zapisi, ki govorijo o bohemi (»la Bohéme«) kot o posebni vrsti življenjske prakse, pojavijo med leti 1830 in 1840 v Franciji. Njen nastanek je potrebno povezovati z besedno igro, saj namiguje na besedo, ki se v francoščini uporablja za poimenovanje ciganov – *bohémien*. Njen izvor je namreč povezan z zmotno določitvijo pokrajine Bohemia (današnje Češke) za pradomovino ciganov.¹¹

Pravzroki za pojav bohemstva se po mnenju Elizabeth Wilson nahajajo v cezuri francoske buržoazne revolucije leta 1789; prekinila je s starim in postopoma vzpostavila nov produkcijski način. S procesom postrevolucionarne industrializacije se je bilo mecenstvo, do takrat prevladujoča oblika podpore umetniškemu ustvarjanju, prisiljeno umakniti zakonitostim trga. Obenem je umetniška produkcija, ki je bila do takrat integrirana v institucije religije (umetniško ustvarjanje za religiozne namene) oziroma je nastajala

⁵ »Cenjena gospodična Mici! Zadnjič sem šel v rotuško klet praznovati drugi akt svoje komedije; praznoval sem na to sorto, da sem popil dvoje steklenic ljutomerske startine; zraven pa sem gradil tretji akt in zdí se mi, da sem ga dobro zgradil...« - v: Ivan Cankar, Zbrano delo, 29. knjiga, Pisma IV, Ljubljana, 1974, str. 277.

⁶ Cankar se je skozi celotno življenje otepal z dolgovi in ker mu je bilo pisanje edini vir preživetja, je pisal res ogromno – tudi veliko prav ubogih dosežkov ima na grbi.

⁷ Ne bi bilo vendar spodobno, da bi Cankarja, tega genija slovenske besede in mitološke osebnosti par excellence našega nacionalnega imaginarija, ki progresivno teče od Karantanije (oziroma Venetov) preko Trubarja, Valvasorja, Zoisla in Prešerna (ekipa z bankovcev) in v katerem Cankar zavzema eno izmed osrednjih mest (tako na bankovcu kot v nacionalnem imaginariju), pa čeprav so redki, ki ga berejo in še redkejši, ki prebrano razumejo, prikazovali kot bohema, alkoholika in ženskarja.

⁸ To je hipoteza, ki bi jo bilo seveda potrebno dokazati.

⁹ Marc Bloch, Apologija zgodovine ali zgodovinarjev poklic, Ljubljana, 1996.

¹⁰ Jerold Siegel, Bohemian Paris; Culture, Politics, and the Bourgeois Life, 1830–1930, Baltimore, 1999.

¹¹ Ibidem, str. 5

na aristokratskih dvorih (slavljenje vladarjeve veličine in prikazovanje dvornega življenja), v prvih desetletjih 19. stoletja vzpostavila avtonomno polje in se osvobodila tradicionalnih patronov. Prvotno navdušenje nad emancipacijo pa je bilo kratkega daha, saj je umetniška produkcija postala blago in s tem posledično odvisna od muhavosti trga. Namesto za stare so sedaj delali za nove, za povrh še filistejske gospodarje – *nouveaux riches*.¹²

Elizabeth Wilson definira bohemo kot »ime za poskuse umetnikov, pisateljev, intelektualcev in radikalcev 19. in 20. stoletja, da bi ustvarili alternativni svet znotraj zahodne civilizacije.«¹³ Obenem meni, da je potrebno bohemo razumeti kot kulturni mit,¹⁴ katerega personifikacija je bohem. Pojavi se v funkciji imaginarne rešitve problema umetnosti v zahodnih industrijskih družbah, saj se z njim poskuša definirati položaj umetnika kot nekoga, ki je hkrati znotraj in zunaj trgovine in potrošnje, obenem pa uskladiti ekonomsko negotovost umetnikovega poklica z idejo o umetnikovi nadarjenosti in superiornosti, ki jo je razvilo romantično gibanje na temeljih industrijske in francoske revolucije. Romantični genij je tako umetnik nasproti družbi. On ali ona uteleša disidentstvo, opozicijo, kritiko statusa quo; vse to pa se izraža v političnem ali estetskem nazoru oziroma v umetnikovem obnašanju in življenjskem stilu. Sestavine tega mita so še prestopki, ekscesi, ekscentrično obnašanje, revščina itd. – pa tudi bogastvo, če ga bohem razmetava, namesto da bi ga smotrno investiral.¹⁵

Osnovne sestavine za oblikovanje bohemske identitete izvirajo iz množice življenjskih zgodb mnogovrstnih posameznikov, ki pa same še niso zadostovale za oblikovanje mita. Ta je zaživel v trenutku, ko so bohemsstvo začeli opisovati pisatelji in ga upodabljati slikarji. S tem so po mnenju Wilsonove prihodnjim generacijam predočili trajne in arhetipske primere načina umetnikovega bivanja in udeleževanja v kapitalističnem svetu.¹⁶

Za enega najpomembnejših soudeležencev pri ustvarjanju mita o bohemih velja Henry Murger.¹⁷ Kot pripadnik spodnjega srednjega razreda se je odločil za literarno kariero. Zelo dolgo je živel v revščini, nato pa mu je leta 1845 padla sekira v med s serijo skečev za satirični *Le Corsaire*. V njih je opisoval svoje življenje in življenje svojih prijateljev, ki je potekalo po principu iz rok v usta. Pripovedoval je o katastrofah, ki jih je povzročala revščina, o komičnih pobegih iz naj-

etih stanovanj brez plačila stanarine, o občasnih uspehih itd. Bil je tudi prvi teoretik bohemstva, še posebej obseden pa je bil z razlikovanjem med 'pravimi' in 'lažnivimi' bohemii.¹⁸

Na tak način, s slavljenjem bohemskega življenja, je po mnenju Wilsonove torej nastala nekakšna matrica – mit, po katerem so se zgledovale prihodnje generacije umetnikov. Kot bomo videli v nadaljevanju, je njena teorija za ta primer uporabna.¹⁹

Predpogoj za pojav bohemstva je bil nastanek velikih mest, kar je omogočilo povečanje družbene mobilnosti in razvoj novih identitet. Mesta so bila tako podlaga za oblikovanje novih družbenih skupin in prijateljstev, ki niso več temeljila na sorodstvenih razmerjih, pač pa na skupnih interesih.²⁰ Za bohemsstvo torej velja, da je izvorno velemestni pojav.

¹² Elizabeth Wilson, *Bohemians The Glamorous Outcasts*, New Jersey, 2000, str. 16–18.

¹³ *Ibidem*, str. 2.

¹⁴ Mit je tu razumljen po Barthesovi definiciji – kot imaginarna rešitev problema ali konflikta, za katerega družba ni sposobna najti racionalne razlage.

¹⁵ Wilson, *Bohemians...*, str. 5–6.

¹⁶ *Ibidem*, str. 6.

¹⁷ Stegel, *Bohemian Paris...*, str. 31–58 in Wilson, *Bohemians...*, str. 57.

¹⁸ Wilson, *Bohemians...*, str. 58.

¹⁹ Obenem pa je tudi primer, pomemben za teorijo, saj jo potrjuje.

²⁰ Wilson, *Bohemians...*, str. 28.

Znotraj velemest se je navadno na določenem področju razvil posebni bohemski okoliš, kate-rega nevrvalgične točke so bile kavarne. Le-te so imele večplastno funkcijo. Hkrati so bile ogreva-ni bivanjski prostor, v katerem je bilo v zameno za plačilo ene kave možno presedeti ure in ure, študijski prostor za individualno delo (v kavarna-h po Dunaju in Ljubljani je pisal tudi Cankar), prostor, v katerem so se umetniki lahko srečevali s svojimi založniki in uredniki itd. Kavarna pa je bila tudi, in to je njena najpomembnejša funkci-ja, prostor interakcije med umetniki, nekakšna bohem-ska univerza, ki je umetnikom omogoča-la razpravljanje o njihovem delu.²¹

Kompleksno in široko analizo vzrokov za na-stanek bohemstva, ki sicer izhaja iz drugačnih podmen, a se s teorijo Wilsonove sklada pred-vsem v poudarjanju romantizma kot pomembne prvine, najdemo pri Campbellu.²²

Njegov pristop je specifičen.²³ Bohemo defi-nira kot »družbeno utelešenje romantizma, in bohemstvo je bil poskus uskladiti življenje z ro-mantičnimi načeli; zato so bohemi najopaznej-ša in najnatančnejša ilustracija romantičnega značajskega ideala v sodobni družbi«. ²⁴ Pri bo-hemstvu naj bi šlo za obrnjen prednostni red askeze in uživaštva, prav nasprotno kot pri tržno naravnem meščanstvu. Meščani naj bi si tako zlahka omejili užitke, če so si s tem povečali udo-bje, medtem ko pa so se bohemi na lovu za užitki zlahka sprijaznili s pomanjkanjem.

Sledi rahli intermezzo, s katerim bomo ubi-li dve muhi na en mah: teorijo zadnjih stavkov bomo konkretizirali in hkrati dokazali, da je bil Cankar tudi po definiciji bohem:

»Kdor koli se je pri nas resno posvetil kakemu umetniškemu poklicu, je po iztreznjenju prvih dni jel razmišljati tudi o gmotnih pogojih svoje-ga obstoja. Tudi Cankar! O tem dovolj pričajo že objavljena pisma. Vzlic temu sta bili in sta men-da še danes mogoči samo dve poti: ali človek kot umetnik popusti v korist 'ljubemu kruhku', ali se pa 'vsakdanji kruh' odmakne v spoštljive razda-lje in umetnik ostane, dasi mora često zgodaj v grob.«²⁵

Kaj je tisto, da človeka vedno vleče doli k ubo-gim, stradajočim, padlim, ponižanim in razža-ljenim? Sto priložnosti na levo in desno te vabi v življenju, samo poseči je treba po tem, kar se imenuje bogastvo, zemeljska sreča, radost in uži-

vanje. In vendar zamahneš z roko, pljuneš na srečo in greš svojo pot, da tolažiš in povzdigu-ješ, da besniš in se pretepaš z lažnjivci, debelimi trebuhi in zakrknjenimi pijavkami malih in ne-močnih, ki se ne morejo braniti!

Kaj je tisto, da se puntaš proti vsem, ki zadovolj-no priznavajo zakone, živijo v miru, se plodijo brez bolesi in mislijo, da so brez napak? Kaj je tisto, da hrepeniš nekam daleč čez to vsakdanjo zemljo, čez ta stari planet, ki se na njem z mate-matično natančnostjo menjajo letni časi, ki živi po neomajnih zakonih večne brutalne materije?

To sta dva sveta, nepomirljiva med sabo, duša in telo, duh in materija, nebo in zemlja, cesar in berač, Rotschild – in Ivan Cankar.«²⁶

Konec intermezza.

Za razumevanje bohemstva pa je, kot bomo zelo hitro videli, še pomembnejša Campbellova diferenciacija med klasičnim, lahko bi mu rekli umetniškim bohemstvom, in bohemstvom, po-vezanim s študentskim statusom.

Ena izmed njegovih temeljnih tez je, da je nara-va meščana dvojna, sestavljena iz puritanskega in romantičnega dela, ki se zlijeta v nekakšen 'puri-tansko-romantični' osebnostni sistem. Ta dvojna narava pa se zrcali v meščanskem življenjskem krogu, kjer bohemski mladosti sledijo meščan-ska zrela leta in gre tako za nekakšno zaporedno obliko povezovanja v celoto.²⁷

Preprosteje povedano: po obdobju mladosti, v kateri se ob študiju predvsem popiva, veselja-či, drogira in ženskari, sledi obdobje ustvarjanja

²¹ Ibidem, str. 34–35.

²² Collin Campbell, *Romantična etika in duh sodobnega po-trošništva*, Ljubljana, 2001.

²³ Campbell nadgradi slavno Webrovo delo *Protestantska etika in duh kapitalizma*. Dokazati poskuša, da se je ob racionalistično-utilitarističnem toku nekoliko kasneje razvil še pietistično-sentimentalistični tok protestantske (puritanske) etike in doživljanja sveta. Prvi je eden iz-med najpomembnejših vzrokov ekonomske akumulacije, drugi pa moderne potrošnje.

²⁴ Ibidem, str. 290.

²⁵ Miha Maleš (ur.), *Podoba Ivana Cankarja: spominski zbornik*, Ljubljana, 1945, str. 178.

²⁶ Prvič objavljeno pod naslovom *Spomini na Cankarja*, izšlo 15. decembra 1921 v šesti številki *Naše vasi*. Tukaj citirano po Igor Grdina: *Novačanovi spomini na Ivana Cankarja*, v: *Jezik in sloustvo, letnik XXXIII*, Ljubljana, 1987/88, str. 185.

²⁷ Campbell, *Romantična...*, str. 330–332.

družine, gradnje hiše in poletnega dopusta ob morju.

Praksa

Argument, ki potrjuje to tezo in je obenem pomemben vir za spoznavanje življenja slovenskih študentov na Dunaju ob prelomu stoletja, so memoarji Henrika Tume.²⁸

V svojih spominih Tuma opisuje, da so se študentje na Dunaju v obdobju, ko je sam študiral, torej malo pred prelomom stoletja (med leti 1881 in 1885), združevali predvsem v narodnostno zamejena študentska društva, ki pa so bila odprta tudi za študente drugih narodnosti. Tako je bil Tuma ob članstvu v *Sloveniji*,²⁹ še član *Bukovine* in *Češkega akademskega spoleka*, kot gost pa še v srbski *Zori*, slovaškem *Tatranu* in poljskem *Ognjisku*.

Po splošni navadi, da si vsako društvo najde kavarino, v kateri so se potem lahko zbirali njegovi člani, je imela tudi *Slovenija* svoj lokal (v mezzaninu kavarne Tischer). Tumi ta prostor ni niti najmanj ugajal:

»To je bila velika rak rana na slovenskem dijaštvu. Ves dan pa pozno v noč so švigale krogle na biljardu ali pa padale karte po mizah. Pogosto je kavarna bila zbirališče za družbo, ki je potem krogala uso noč.«³⁰

Tuma pač ni imel dlake na jeziku in je marsikaj povedal ne le o pivski, pač pa tudi seksualni nevezdržnosti slovenskega študentskega življa na Dunaju:

»Slovenski dijaki so imeli poleg tega še shajališče v krčmi nekega Krulca v nekem predmestju, kamor so hodili na kranjske klobase, kislo zelje in cviček. Dijaštvo pa je tudi uživalo priložnost razuzdanega spolnega dunajskega življenja.«³¹

Tuma, ki je bil v povprečju kakih pet let starejši od vrstnikov, o slovenskih študentih nasploh ni imel kaj prida dobrega mnenja. Njegov splošni vtis je bil negativen; menil je, *»da je /.../ naše dijaštvo precej surovo.«*

Udeleževanje pri zborih vseh študentskih društev, katerih član oziroma gost je bil, je od nje zahtevalo nemalo napora. Ne samo, da so ti zbori navadno trajali po cele noči, pač pa je po običaju beseda dala besedo, steklenica pa vino in vse skupaj se je prelevilo v krokanje.

»Tudi to življenje sem hotel poizkusiti in sem vestno prekrokal tiste noči. Nisem se pa nikdar opil; navadno sem bil v krokarški družbi za blagajnika, ko je bilo že vse pijano.«³²

V zelo podobno okolje pade Cankar, ko pride okrog 20. oktobra 1896 prvič na Dunaj. Pomenljivo je, da že takoj na začetku svojega bivanja v habsburški metropoli zavrne študentsko obliko boheemskega življenja – zbrano okrog društva *Slovenija*. Na prvem društvenem sprejemnem večeru za novopečene bruce ugotovi, da mu tako ozračje ne ustreza in se zato s prijatelji odloči, kot je zapisal v pismu bratu Karlu, *»da nihče izmed nas ne stopi v 'Slovenijo', ker nas prav nič ne mika, med tepci sedeti.«³³* Svojo odločitev mu je obrazložil z naslednjimi besedami:

»...Jaz sem prašal, kaj je prav za prav 'Slovenija' doslej stortla, da zasluži tako pijeteto. Nič, prav nič! Tisti naši stari pisatelji, s katerimi se bahajo, ker se samt s sabo ne morejo, se niso vzgajili v 'Sloveniji', temveč v svojem ožjem krogu, v katerem so čitali in se razgovarjali o literaturi. In kaj je v 'Sloveniji' zadnja leta? Krokarija in pa zabavljanje na 'te proklete farje'. Za resno politiko in za literaturo se ne briga živa duša. V 'dvorani' 'Slovenije' se tarokira in šahira, tu pa tam pogleda kdo kakšen časnik; bore malo jih je, ki bi razen 'Naroda' še kaj čitali. In niti za tega se ne zmeni vsakdo. – V kavarni, kjer je časopisov na izobilico, – tam igrajo bilijár in motijo s svojim hrupom še tiste, ki pridejo čitat. In to je naša – 'inteligenca'! To so bodoči – 'rešitelji domovine'!...«³⁴

Kmalu zatem so mladi intelektualci ustanovili svoj literarni klub (člani so bili Cankar, Zupančič, Govekar, Eller, Škrjanec, Vidic, Goestl in Jančar) in si kot klubski lokal izbrali Ederjevo gostilno na Ottakringstrasse v XVII. okraju (vsak četrtek so tam večerjali poceni domače klobase, jetrnice in krvavice). Pred večerjo je na vsakem sestanku nekdo od članov prebiral svoje literarne izdelke,

²⁸ Henrik Tuma, *Iz mojega življenja: spomini, misli in izpovedi*, Ljubljana, 1937.

²⁹ Akademsko društvo Sloventja na Dunaju je bila liberalna (ob njej je od leta 1894 delovala klerikalna Danica) študentska organizacija z dokajšnjo tradicijo in ugledom. Ustanovljena je bila leta 1869.

³⁰ *Ibidem*, str. 124.

³¹ *Ibidem*, prav tam.

³² *Ibidem*, str. 125.

³³ Ivan Cankar, *Zbrano delo*, 26. knjiga, *Pisma I*, Ljubljana, 1970, str. 21.

³⁴ *Ibidem*, prav tam.

nato pa je sledila kritika in diskusija. Po 'uradnem delu' in večerji je sledil obisk nočne kavarne *Fin de siècle* z godbo in ženskimi gosti.³⁵

Ivan in Karlo sta si bila od vseh sestra in bratov Cankar najbolj blizu, zato so njuni stiki ne samo pogosti, pač pa tudi izredno pomembni. V Ivanovih pismih bratu se namreč dobro odraža stanje, v katerem je živel na Dunaju. Kasneje, ko je Karlo postal duhovnik, je bilo njuno dopisovanje bolj poredko in manj osebno izpovedno, kot je bilo prej. Opazno je, da o svojih svetovnonazorskih prepričanjih brata nista več razpravljala, saj sta se želela izogniti medsebojnim idejnim sporom.³⁶

Ivan mu 18. januarja 1897 piše:

»Dragi!

Ti se gotovo čudiš, da Ti zdaj takó malo pišem; toda hvali Bogá, da je takó; čitati bi moral same večne lamentacije. Moje življenje je zares interesantno, po priliki táko, kakor pariških 'bohémov', če si že kaj čul o njih. Časih je prijetno, drugikrat pa spet neznosno, da bi skočil najrajši v Donavo.

/.../

Kakor sem že povedal, je moje življenje interesantno. Od česa se živim? Bog vé! Časi od ničesar ne. Kadar se bo prigodilo, da boš imel kakšen forint prost, pojdi na pošto in pošlji ga meni. Kakor sem že velikokrat rekel: jaz Ti enkrat vse povrnem. Zdaj sem namreč še zmirom v stadiju 'čakanja' in pisanja. Samó da se pripravim in pošljem sem in tjé kakšne podlistke, sem rešen. Ali zdaj pišem najmanj pet stvaríj naenkrat in ne odpošljem ničesar. Takó živim od dné do dné: zdaj deset, zdaj pet, zdaj dva krajcarja, in časih po par dníj nič. Zadnjič sem dobil pet forintov in danes sem suh. Kupil sem – tepec – knjige. Ali prav je takó.

/.../

Pisati bi Ti imel morda še veliko, pa ne pride mi takoj na misel: to je od tega, ker nimam cigaret. Zdaj se odpravim v aulo, da tam koga dobím, ki bi se dal napumpati. Sploh pa se mene ne smeš predstavljati poleg vse mizerije, da morda izgledam, kakor kakšen cigan. Nikakor ne! Jaz imam primerno dobro obleko, lepe kravate, čiste manšete in ovratnike, cele in krasno svetle čevlje, – skratka, nič zoper akademsko čast. Samó malo bolj suh in zelen sem in večje brke imam ...»³⁷

To pismo je zelo pomembno, saj potrjuje teorijo Wilsonove, da je bohemstvo postalo ne-

kakšna matrica, ki se je širila med umetniškimi krogi, predvsem skozi prebiranje literature o bohémih in katero je kot življenjsko prakso, ki naj bi se skladala z njegovimi umetniškimi naprezanji, prevzel tudi Cankar. Seveda je bila forma bohemske identitete do neke mere zapolnjena z drugačno, lokalno specifično vsebino.³⁸

Pomembnost zgornjega pisma je še v nečem: že tukaj, na samem začetku postajajo vidni zametki specifične ekonomije, temelječe na avtorskih honorarjih³⁹ in 'pumpanju', ki jo je Cankar v poznejših letih razvil do popolnosti. Denar si je tako izposojal na vseh koncih in krajih. Izposojenega povečini ni vračal in posledično so se dolgovi kopičili. 'Pumpal' je večino prijateljev⁴⁰ in znancev, zelo podobno pa je bilo tudi z založniki, ki so mu pogosto pošiljali predujme, posojila, delna izplačila in podobno.

Založnik Anton Pesek se je spominjal hudih težav, ki jih je imel s Cankarjem: »Veš, s Cankarjem je križ! Ta hoče zmeraj imeti honorar po trikrat. Prvič, ko kaj obljubi, drugič, ko prinese rokopis, in tretjič, ko delo izide.«⁴¹

Denarja se Cankar ni branil, četudi je prihajal od idejnih nasprotnikov. Založniku Schwentnerju, s katerim je bil v tesnih odnosih in ki je založil večino njegovih del, je tako 6. februarja 1905 pisal: »Res sem nameraval pisati za družbo sv. Mohorja. Pa vendar še zdaj ne vem, ali bi ali ne bi. Saj veš kako je z mano. In vendar sem že skoro za trdno prepričan, da tega greha ne bom storil ...«⁴²

Že maja naslednje leto je greh storil in zaradi gmotnih razlogov na lastno pobudo začel pisati tudi za Mohorjevo, pri čemer pa je bil dolžan svoje izdelke prilagoditi njihovim zahtevam in brzdati svoje satirično pero, če je želel, da mu

³⁵ *Ibidem*, str. 303.

³⁶ *Ibidem*, str. 293.

³⁷ *Ibidem*, str. 30.

³⁸ V Parizu cutček zagotovo ni igral tako pomembne vloge kot v Ljubljani. Če poenostavimo.

³⁹ Na splošno o tem: Anton Šepetavc, *Honorarji – nujno zlo literature (Oris nekaterih gospodarsko-socialnih vidikov slovenske književnosti)*, v: *Celjski zbornik 1992*, str. 55-68.

⁴⁰ To je lepo vidno iz njegove korespondence. Skoraj ga ni pisma prijateljem ali znancem, v katerem ne bi prosil za krono ali dve.

⁴¹ Miha Maleš (ur.), *Podoba Ivana Cankarja: spominski zbornik*, Ljubljana, 1945, str. 178.

⁴² *Ivan Cankar, Zbrano delo*, 27. knjiga, *Pisma II*, Ljubljana, 1971, str. 151.

spise sprejmejo. Prilagajanje se je vsekakor splačalo, saj je imela založba za slovenske razmere izredno visoke naklade in je lahko plačevala pisatelje bolje kot drugi založniki.⁴³

Opozoriti je treba, da je Cankar s pisanjem za takratne slovenske razmere zelo dobro zaslužil. Samo honorar Mohorjeve družbe za povest *Krčmar Elija* je na primer znašal 500 kron,⁴⁴ medtem pa je služkinja z večletnimi izkušnjami pred prvo svetovno vojno za 15 do 16 ur dela po slovenskih mestih zaslužila 10 do 12 goldinarjev na mesec.⁴⁵

Iz tega jasno izhaja, da je bila njegova malomarnost, ko je šlo za denar, izključni razlog za Cankarjevo visoko zadolženost in posledično težavne življenjske razmere. Denarnice baje naj sploh ne bi imel, krone pa naj bi mu, po spominih Cankarju nadvse ljube natakariče,⁴⁶ ležale po vseh žepih. Podobno se spominja Omahen: »Z denarjem ni bil nikoli prav na čistem. Vedno mu ga je primanjkovalo in pogosto je bil zastran njega v zadregi. Svoje založnike je moledoval za predujme, tako da si jih je počasi po vrsti od-tujil in jih tako izgubil. Na koncu mu je ostal le Schwentner, ki je bil v zahtevah do njega strožji in nepopustljivejši. Zato, verjetno bo to držalo, ga je tudi najbolj cenil. Je že tako, da sleherni človek spoštuje močno roko, zlasti jo poveljuje tisti, kdor je sam nima. Dolžan je bil na vse strani in mašil je luknje s honorarji, kolikor je šlo, saj drugih dohodkov ni bilo. Bil je prvi slovenski pisatelj, ki je živel samo od honorarjev...«⁴⁷

V zadnjih letih življenja – predvsem po vrnitvi v Ljubljano – si je, navkljub stalnemu pomanjkanju denarja, uspel ustvariti dokaj lagodno življenje: »Toda kljub temu se ni dal odvrniti od svojih počitniških izletov na Bled, v Kranjsko goro, Trst itd. Pravil nam je, kako je živel na Bledu, se vozil z izvoščkom in obiskoval svoje znance in prijatelje, krogal zdaj tu, zdaj tam in na koncu le imel svoje počitnice in skoraj zastonj oddih. Bil je po svoje življenjski virtuoz, ki mu nihče po zunanem videzu sodeč, ne bi bil pripisoval težkega življenja...«⁴⁸

Nečimrnost slovenskih (malo)meščanov, čez katere je tako rad udrihal v svojem literarnem in publicističnem delu, mu je v vsakdanjem življenju prišla še kako prav: »Sicer pa, kdo ni rad povabil Cankarja v svojo družbo? In kdo ga ni rad tudi obilneje gostil, samo da se je lahko pobahal, da je bil Cankar njegov gost? Takega petičnega

poznanstva je imel obilo, zato mu je bilo življenje slovenskega pisatelja, ki je bil navezan samo na honorarje, lažje in znosnejše, saj mu je bila tako marsikatera skrb za golo vsakdanje življenje odzeta in stiska prihranjena...«⁴⁹

Večina dosegljivih podatkov o Cankarjevem pijančevanju ter takšnih in drugačnih bohemskih zgodbah in zgodbicah, sega v zadnje dekada življenja, ki jo je povečini preživel na Rožniku oziroma v Ljubljani.⁵⁰ Z Dunaja, kjer se je od svoje neveste poslovil *po francosko*,⁵¹ se je odpeljal v Sarajevo k svojemu bratu Karlu in tam ostal cel mesec (od 9. septembra do 10. novembra 1909). Ko je zapravlil še zadnje prihranke in se za povrh tudi krepko zadolžil, je dvignil sidro in se preko Zagreba z vlakom sredi novembra pripeljal v Ljubljano. Prihod v kranjsko stolno mesto konec leta 1909 velja za prelomen trenutek v njegovem življenju, saj označuje začetek njegovega fizičnega in umetniškega propada.

Po prihodu se je sprva nastanil v Švicariji, kot se je imenoval *Hotel Tivoli*. V kmečki sobi tega hotela je že pred njegovim prihodom sestankovala bohemsko družčina.⁵² *'Brumna bratovščina lauretanskih litanij'*, kot so si pod Cankarjevim predsedovanjem naredili ime, je nato veselo krokala skozi celotno zimo 1909–1910.

O nezmerni pivski družini lahko preberemo naslednje: *'Družčino so sestavljali: Miha Čop, turist in član; Vladimir Levstik, pisatelj in podpredsednik; Zalar, žurnalist in pridigar; Ivan Cankar, pisatelj in predsednik; Ivanka, natakariča in blagajnik (privatim Femininum, ofici-*

⁴³ Ivan Cankar, *Zbrano delo*, 30. knjiga, Pisma V, Ljubljana, 1976, str. 141.

⁴⁴ *Ibidem*, str. 7.

⁴⁵ Andrej Studen, *Stanovati v Ljubljani*, Ljubljana, 1995, str. 153.

⁴⁶ Zofka Resnik, ki se je v začetku leta 1915 zaposlila v hotelu Union kot blagajničarka v kuhinji, kasneje pa je bila natakariča v Rožcah.

⁴⁷ Omahen, *Spomini...*, str. 36–37.

⁴⁸ *Ibidem*, str. 37.

⁴⁹ *Ibidem*, str. 37–38.

⁵⁰ Težava teh virov je, da so po večini spomini Cankarjevih sodrugov, ki pa so bili napisani nekaj desetletij po njegovi smrti. Verodostojnost teh podatkov je zato zelo uprašljiva.

⁵¹ Na račun te poroke, ki ni bila nikoli izpeljana, mu je padla v žep zajetna vsotica denarja. Kanonik Andrej Kalan mu je leta 1909 poklonil kar tisoč kron(!), da bi se lahko poročil. – Glej: Ivan Cankar, *Zbrano delo*, 28. knjiga, Pisma III, Ljubljana, 1972, str. 263.

⁵² Mojca Šavnik, Vladimir Levstik in Ivan Cankar: ali skrivnost je še vedno živa, v: *Zgodovina za vse*, leto 6, št. 1, Celje, 1999, str. 55.

jelno Masculinum); Ivan Kenda, restaurater in pokrovitelj se je odpeljal na Bled in zaradi tega ni navzoč.⁵³

Natančnejši podatki o dogodivščinah takratnega obdobja niso izpričani, v tančico skrivnosti pa jih povečini pušča zavite tudi pisatelj Vladimir Levstik,⁵⁴ s katerim je Cankar vse do svoje smrti gojil ambivalentne odnose – nekaj let sta bila velika prijatelja, nekaj let pa ljuta sovražnika.⁵⁵ Ravednosti prihodnjih rodov za tako obskurne prizore iz življenja velikih mož našega naroda, Levstik ni bil niti malo naklonjen. V spominih na to obdobje se mu je tako zapisalo: »Štiri in trideset let je že, odkar smo tako moževali (z leve na desno): Ivanka z Bleda, naša nikdar zaspana točajka, Ivan Cankar; Viktor M. Zalar; po domače »Amba«; podpisani; jurist Miha Čop z Blejske Dobrave, kasnejši dobrovoljec v prvi balkanski vojni. Nekega meglenega dne v pozni jeseni (ali zgodnji zimi?) leta 1909, me je bil srečal Cankar na poti med 'Unionom' in 'Fajmoštrom' ter mi razodel, da stoluje v kmečki sobi hotela 'Tivoli' imenitna družčina; naj pridem. Prišel sem. Tisti večer in vsak naslednji večer skozi vso zimo 1909/1910, dokler se ni na spomlad pod vplivom božanske slivovke, ki nam jo je poklonila gospodična Jera iz Gorij (kasnejša gospa V-ova),

zbudila petelinja prepirljivost in storila, da sva z Janezom za nekaj časa izkopalala bojno sekuro. Kako smo rogovilili in kakšne smo ugibali, je eminentno bohemska in krokarska zadeva in niti na misel mi ne hodi, da bi jo razgaljal filistejski zalegi v kratek čas. Kolikor je na meni, bo legla zgodovina 'tivolske bratovščine' z menoj v 'hladni krop'; nihče ne bo pisal o nji disertacij, noben 'literarni historik' ne bo z njo solil izdelkov svojega duha.⁵⁶

Na srečo pa se je ohranila njegova korespondenca, ki veliko podrobneje in bolj sočno opisuje dogodivščine vesele tivolske bohemske družčine.

Tako je 8. marca dr. Ivanu Prijatelju prav v zvezi z zgoraj omenjenim sporom s Cankarjem pisal

⁵³ Ibidem, str. 56.

⁵⁴ Sicer eden od večjih ljubljanskih bohemov; določeno obdobje je preživel tudi v Parizu. Zanimiv je po zapisu v svojem pariškem dnevniku: »Sedaj pa spat in etra na blazino, da bo lepih sanj. To bi bilo sladko iznenadenje, če bi se jutri ne prebudil.« Citirano po: Igor Grdina, Vladimir Levstik v času in prostoru, str. 232, v: Vladimir Levstik, Hilarij Pernat, Celje, 1995.

⁵⁵ Mojca Šavnik, Vladimir Levstik in Ivan Cankar: ali skrivnost je še vedno živa, v: Zgodovina za vse, leto 6, št. 1, Celje, 1999, str. 55–75.

⁵⁶ Miha Maleš (ur.), Podoba ..., str. 142.

naslednje: »S Cankarjem sva se, mislim – hvala Bogu! – definitivno sprla. Že pred dobrim mesecem dni sem ga enkrat treščil po tleh; no, pa takrat sem mu storil krivico, bil sem pijan in silno jezen, ker so ljudje po vsej sili hoteli vedeti razloge zakaj sem se pol ure prej z nožem tepel... In zato sem storil takrat sam prvi korak, da sva se pobotala. Zadnjič sem pa izpil slučajno 1l žganja, nakar se me je seveda polastil furor, da sem s pestjo razbil mizo in vrata, poscal tla in zrahljal Murnikova jajca; seveda me je oče Rado pošteno namikastil, a v šali. Cankar pa – tisti Cankar, ki ga sam predobro poznaš, da se usak dan opija, ne le usak mesec kakor jaz, da pofuka usako dekle, da idealizira usako Maro Ivanovo, ki ji je slučajno zašel med noge (felicitas!) itd.⁵⁷ je mahoma začutil potrebo povzdigniti se do stališča visoke morale in krepostnega obsojanja. Nič ne bi rekel, da sem mu odpustil samo 100 grehov; ker pa ve, da jih je bilo več nego tisoč, sem dejal, da je natanko dovolj. Oj zdaj pa nič več! On, seveda, me je bil že čez par dni spet pripravljen sprejeti na svoje srce – toda jaz menim, da je pasja figa še zmerom dragocenejša od takšnega neodkritosrčnega in sterilnega prijateljstva. Zdi se mi pa, da bova s Cankarjem še plesala. V knjigi 'Mojim recenzentom', katere rokopis je Schwentnerju pravkar izročil, se baje zadeva nad Levstikouščino, Golarščino itd. Če je to res, Bog mu bodi milostljiv; jaz poznam pri riporti tem manj pardona, čim impertinentnejši je bil napad. Gre se tudi za to, da se enkrat pokaže lažnivost Cankarjeve stare trditve, da smo izšli vsi mlajši iz njega. Da, Pugelj nemara; Golar nikakor, jaz pa najmanj. Meni je že prav; kdor si hoče streti vrat naj začne, jaz se nikogar ne bojim. Vidiš torej, vse sorte se kuha med nami ...«

Življenje v hotelu z večernim krokanjem za povrh, pa Cankarja ni preveč udarilo po denarnici, natančneje, po žepih. No, vsaj njega osebno ne. Prijatelj Kraigher, zdravnik pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah, je bil pač mecen stare šole. Tako mu 24. februarja iz hotela Tivoli piše:

»Dragi Kraigher!

Ne prestraši se in ne zameri mi, da Ti pišem tako pismo, kakor ga!

Doslej se mi je še godilo tako in tako – zdaj sem pa nenadoma čisto na koncu. Pošlji mi, če moreš, sto kron. Saj denarja najbrž nimaš, kredita pa zagotovo več nego jaz. –

To žalost sem najprej napisal, zato da se ne boš šele nazadnje jezil.

/.../

Če mi ne moreš vstreči, Ti ne bom nič zameril.
Če pa moreš, Te prosim, da mi pošlješ brzojavno, ker sem v velikih skrbah.

Lepo te pozdravlja Ivan Cankar⁵⁸

Zdravnik Kraigher je gojil s Cankarjem globoko prijateljstvo, za nas pa je pomembna njuna medsebojna korespondenca, saj nam daje lep vpogled v vsakdanjost pisateljevega življenja.

Znano je, da je v obdobju med 8. novembrom 1910 in 6. majem 1911 Cankar živel pri Kraigherju v Slovenskih goricah, kjer mu, kot je napisal Štefaniji Bergmanovi,⁵⁹ ni prav nič manjkalo: »Tukaj imam prav fletno sobo, pisalno mizo, bogato biblioteko in – vino v kleti.«⁶⁰

Še pred tem je Kraigher uredil vso dokumentacijo, ki je Cankarju omogočila, da je pridobil posojilo, s katerim se je vsaj za nekaj časa izmotal iz denarnih zadreg. Vse 'papirje' je pripravil Kraigher, saj se Cankar na tovrstne zadeve ni niti najmanj spoznal. Z ženo je bil tudi porok za odplačilo posojila in, verjetno ne bi bilo potrebno niti omenjati, na koncu je prevzel nase tudi vse dolžnosti v zvezi z odplačevanjem.⁶¹

Na splošno mu, če sklepamo po pisemih Štefaniji Bergmanovi, v Slovenskih goricah ni šlo prehudu, hudoval se je le nad zimskim blatom, ki ga je oviralo pri hoji do vaških gostiln in vinotočev.

Čez nekaj časa pa se je z božjo kapljico obdarjenih krajev vendarle naveličal: »Kako resno voljo imam, vrniti se v najkrajšem času, sem danes že pokazal. Učiteljstvo ljutomerskega okraja me je povabilo, da bi tam predaval; jaz pa sem odklo-

⁵⁷ Vprašanje Cankarjevih težav s spolnostjo je široko obdelal cenjenti (žal pokojni) seksolog dr. Marjan Košček v knjigi *Ženska in ljubezen v očeh Ivana Cankarja, Ljubljana, 2001*. Košček meni, da »ni dvoma, da se je Cankar vse življenje izogibal spolne ljubezni.« (str. 260) Njegova analiza se sklada z mnenjem Vladimira Levstika: »...Nekoliko drugače utegne biti s problematično potenco. Da se je izogibal telesnim srečanjem z ženskami, sam vem. Torej se najbrž ni zanesel nase. Kaj je bilo krivo negativnemu mnenju, ki ga je imel o sebi? Po mojih mislih edino njegova obča, skoraj otroška telesna slabost, štrapačtrane živcev s čajem, rumom in sploh alkoholom 'brez podlage', predvsem pa znana 'sublimacija', ki rada spremlja izključno v duhovno ustvarjanje usmerjene napore...« (Glej: Šavnik, Vladimir Levstik in Ivan Cankar..., str. 71).

⁵⁸ Cankar, Zbrano delo, 28. knjiga..., str. 70.

⁵⁹ Njegova takratna rožniška gospodinja.

⁶⁰ Cankar, Zbrano delo, 30. knjiga ..., str. 32.

⁶¹ Ibidem, str. 311–312.

nil, čeprav bi bil izlet prijeten. Ali tako predavanja se nazadnje vselej izpremeni v dolgo trajen krok in prav tako dolgo trajnega mačka ...»⁶²

A vrnimo se h Kraigherju. Po razglednicah in pismih, ki jih je pošiljal Cankarju po tem, ko se je le ta 'odisejevsko'⁶³ vrnil na Rožnik, lahko predvidavamo, da so bila njegova krokanja pri Sv. Trojici pogosta in temeljita, saj se cviček v njunih dopisovanjih pogosto omenja:

»Kaj dela »Vedomec«? Menda še vedno samo cviček žehhta? Srčen pozdrav! Piši zopet kaj!

6. VI. 11.

Kraigher»⁶⁴

»Srčen pozdrav! Ali se res še nič ne boš oglasil? Cviček piti in grah ružiti – kako pa?!

Kraigher»⁶⁵

In Cankar nazaj: »Živim čisto puščavniško; vsak teden enkrat, v petek, se grem v Ljubljano brit; ob tej priliki časih tudi pokrokam. Drugače pa je cvičkovanje zelo poleglo; zdaj se delam nervoznega le bolj s čajem; in z mislijo na svoje upnike.«⁶⁶

Kraigher je nato Cankarja še nekajkrat vabil k Sveti Trojici, konec novembra 1911 mu je v pismu sporočal: »Letos je tu strašen dolgčas po Tebi. Lani sem se saj lahko jezil nate, če ne drugega. Če še kaj prideš, ne dobiš denarja nič. Tako boš prisiljen, vsaj toliko pisati, da imaš za pijačo. Drugače menda itak ne pišeš. Ali ne, kaj?«⁶⁷

Nato pa še konec oktobra 1913: »Škoda, da Te nimam tukaj, mrha čvičkasta, da bi skupno korigirala. Ali ne bi vseeno poskusil še enkrat v Trojico? Naročim Ti cvička.«⁶⁸

Kraigher je v pismih na zafrkljiv način izražal zaskrbljenost nad prijateljevimi težavami z alkoholom, čemur pa Cankar ni posvečal pretirane pozornosti: »Zadnjič si mi že spet očital moj ljubi cviček. Kaj bi se ga še Tebi na čast ne smel dodobra nasrkati? No, sploh pa je resnica, da sem že dolgo časa neverjetno soliden. Ker kadar me v Ljubljani zaloti družčina, udarimo čez plot. Pa tudi ni nobene škode! Ne boj se, da se kdaj pogolárim!«⁶⁹

Kraigher je bil v začetku leta 1914 izbran na razpisano mesto zdravstvenega asistenta in se je konec junija preselil v Ljubljano. Njegovo prijateljstvo s Cankarjem je, navkljub nenehnemu po-

sojanju denarja, še naprej stalo na trdnih temeljih. Po kratki Cankarjevi avanturici s služenjem cesarju v Judenburgu, sta se tako dogovorila, da bo prihajal vsak petek opoldne h Kraigherjevim na kosilo. Jedli naj bi ričet brez krompirja, kate-rega Cankar ni maral. Ker so se ženske zbale, da bo hišnega gospodarja zopet zapeljeval h krokarijam, kot ga je že v Prlekiji, so mu vedno znova nadevale ričet s krompirjem. Cankar je sporočilo razumel in je kasneje prihajal h Kraigherju na obisk samo še v njegovo ordinacijo.⁷⁰

Dobra prijatelja sta ostala vse do smrti, Kraigher je plačal tudi za Cankarjev pogreb in najverjetneje uredil, da na njem ni bila opravljena obdukcija. A o tem pozneje.

Vprašanje Cankarjevega kroničnega alkoholizma je bilo že za časa njegovega življenja zelo izpostavljeno, po njegovi smrti pa je dobilo skorajda mitološke razsežnosti. O tem so po eni strani besedo ali dve zapisali praktično vsi, ki so ga vsaj navidez poznali, po drugi strani pa je v 'uradnih' življenjepisih, kot sem že zapisal, ta del njegovega življenja zamolčan in s tem izbrisan iz zgodovinskega spomina.

Pa vendar se je ohranilo razmeroma veliko materiala, ki nam omogoča rekonstrukcijo njegovih pivskih navad in alkoholnih dogodivščin. Omahen se tako spominja: »Ne spominjam se, da bi ga videl kdaj jesti. Večkrat pa je šel od mize v kuhinjo, kjer je verjetno tako mimogrede pospravil kak grizljaj, ki ga je tam dobil ali pa ki si ga je prihranil od malice ali kosila. Z nami v družbi

⁶² *Ibidem*, str. 47.

⁶³ *Cez Maribor in Celovec na Kranjsko in po postankih na Bledu in v Kranju, kjer sta imela s Smrekarjem pošteno krokanje, nekje po 12. maju končno na Rožnik.*

⁶⁴ *Jože Munda, Cankarjeva pisma Kraigherju, v: Slavstična revija, letnik XVII, št. 1, Ljubljana, 1969, str. 46.*

⁶⁵ *Ibidem*, str. 46.

⁶⁶ *Ibidem*, str. 49.

⁶⁷ *Ibidem*, str. 51.

⁶⁸ *Ibidem*, str. 58.

⁶⁹ *Cvetko Golar naj bi bil v tem pogledu med najbolj vztrajni in skrajni ljubljanskimi bohemiti. Golarjeva življenjska pot je zanimiva: mnogo let je, ko se je naveličal pohajkovanja po ljubljanskih gostilnah in si ustvaril družino, preživel v središču Prlekije – Ljutomeru. V njegovo vinsko klet so na kapljico rujnega prihajali številni prijatelji iz mladosti (Oton Župančič, Ivan Prijatelj...). Glej: Cvetko Golar, Iz spominov in srečanj, (ur. Vanek Šiftar), Murska Sobota 1963. Z Golarjem pa je Cankar tudi prvič prišel na Rožnik, ko sta se po prekrokanju noči vračala domov po Večni poti. Gl. tudi: Cankar, Zbrano delo, 28. knjiga..., str. 97.*

⁷⁰ *Lojz Kraigher, Ivan Cankar, študije o njegovem delu in življenju, spomini nanj, II, Ljubljana, 1958, str. 715–716.*

je vedno samo pil, in tudi to ne čezmerno. Vedno si je prinesel s seboj na mizo četrtilitrski 'štuc'. Pil je navadno rdeče vino, mislim, da je to bil cviček in ko je prvič nagnil, je izpil skoraj tri četrtnine na dušek. Ostalo četrtnino pa je le pomalem končaval, kar je dostikrat trajalo tudi celo uro. Ni si dal natočiti, dokler ni izpraznil cele merice. Za čudo je bila usoda drugega in vseh nadaljnjih 'štucov' čisto enaka kot usoda prvega. Najprej torej tri četrtnine na dušek, kakor za žejo, ostanek pa pomalem in z užitek. Učinek druge izpraznjene merice se je običajno že čutil, medtem ko je učinek tretje merice bil zanj že premočen. Ta ga je omamilo in spravilo v pousem drugo stanje, ki ni bilo prijetno niti za družbo niti za okolico. Postal je bodisi popolnoma molčeč in odsoten, kakor bi bil odmaknjen od vsega v nekem sanjskem svetu, ali pa je postal siten, ujedljiv in piker, tako da ga ni bilo moč prenašati. Nič mu ni bilo prav in vse je skritiziral. Seveda se je bilo v takem stanju najbolje posloviti in oditi. Nam se sicer ni zgodilo, da bi bila stvar prišla tako daleč, enkrat samkrat pač, pa se je sam nekam izgubil in tako rešil sicer mučno situacijo. Ljudje so dosti govorili tem, da rad pije, da je vedno pijan, celo da pijan piše, zato ga nihče ne razume, kaj hoče praznaprav povedati, vendar moram pribiti, da ga na Rožniku, razen parkrat v naši družbi – in to od dveh ali mogoče od treh meric vina – nikoli nisem videl vinjenega. Ljudje so ga pač videli takrat in samo takrat, kadar je z Rožnika prišel v mesto popivat in ponočevat s prijatelji, in so mislili, da je tako usak dan z njim in da tako poteka vse njegovo življenje. Nihče pa ga ni videl ali pa ga ni hotel videti na Rožniku pri snovanju in delu.⁷¹

Res pa je, da je bilo krokanje sestavni del slehernega obiska v mestu. Dogajalo pa se je to na vsakih teden ali deset dni, vsakič torej, ko je imel kaj napisanega za razna uredništva, kar je bil tudi povod za spust z Rožnika.⁷²

»Vsa takratna umetniška elita od pisateljev, glasbenikov do likovnih umetnikov se je zbirala po gostilnah in kamor je prišel oziroma ga je zanesla slučajna pot, povsod je našel številno družbo gostilniških znancev in poklicnih prijateljev, in potem, če mu ta družba ni bila prav pogodu, je krenil v drugo gostilno in potem v tretjo, dokler se niso slučajno našli res samo izbrani, ki so potem rogovilili vsepovsod, vse staknili in našli razen poti domov.«⁷³

Svojega druženja s Cankarjem in ostalimi sodrugi predvojne boheemske scene se je spomi-

njal tudi Cvetko Golar, ki je najraje posedal pri Kolovratu, gostilni nasproti ljubljanske škofije: »Tu smo se torej zbirali ljubljanski penatje in živahno razpravljali o slovenski in svetovni literaturi. Tu se je oplojevala slovenska poezija, tu so se iskriale svetle in jasne misli o naši vezani besedi. Med nami ni bilo zahrbtnih misli, naše besede so bile čiste in polne resnice. Toplo tovarštvo nas je vezalo in veselje enega je bila radost vseh. Sem h Kolovratu so hodili Milan Pugelj, pa takrat že zelo znani umetnik Svitoslav Peruzzi in še marsikdo. Gostilno pri Kolovratu je obiskoval tudi Cankar. Včasih je bil nirk in takrat nismo bezali vanj, ker je postal potem zadirčen, tečen in do skrajnosti zbadljiv. Če je bil dobre volje, je govoril živahno in temperamentno in je kar preskakoval v mislih, tako, da mu je bilo večkrat težko slediti. Takrat je bil prijeten, neprisiljen, otroško odkrit in preprost. Ker je bil telesno šibak, mu je vino kaj hitro škodilo, potem pa so spet nastopile težave z njim. Največkrat pa je le sijalo v Cankarjevih očeh sonce: no, potem je obsijalo tudi nas in brhka natakara – škoda, da ji ne vem več imena – je komaj utegnila nositi na mizo zlahkno kapljico. Takrat nismo gledali na ure, in vseeno nam je bilo, ali je bil večer ali jutro. Kdo bi ob takih dneh meril čas, saj ni bil naš gospodar; čas se je moral ravnati po nas in nam biti pokoren. Ej, to so bili dnevi! Cekin bi dal zanje!«⁷⁴

Tudi Anton Novačan se je po Cankarjevi smrti spominjal njegovih pivskih navad:⁷⁵ »Da je pil, je resnica. Pil je usak dan in ob vsakem času, kakor in kjer je nanoslo. Toda pijan ni bil nikoli. Jaz ga vsaj nisem videl nikoli v takem stanju pijanstva, da bi se ne zavedal, kaj govori in počenja. V družbi je bil živahen, mil in dober, možat in včasih tudi strog.

/.../

Nekoč smo presedeli celo noč v tesni ljubljanski oštariji. Okoli desetih zjutraj pa je vzdignil prst, pokazal nekam, se zagledal z izbuljenimi očmi pred sebe; skušal je vstati, tedaj pa se je zagrabil za srce in se zrušil pod mizo. Ko sem ga vzdignil, me je objel okoli vratu in neprestano šepetal: 'To je strašno... to je strašno!«⁷⁶

⁷¹ Omahen, Obiski ..., str. 33–34.

⁷² Ibidem, str. 36.

⁷³ Ibidem, str. 37.

⁷⁴ Cvetko Golar, Iz spominov in srečanj, (ur. Vaneč Šiftar), Murska Sobota 1963, str. 67–68.

⁷⁵ Grdina, Novačanovi spomini..., str. 185.

⁷⁶ Ibidem, str. 185.

Natolcevanja, češ da piše kadar je vinjen, so bila za časa življenja pogosta, očital mu je to celo eden od kritikov. Take grdobije so Cankarja prav užalile in Omahnu ter njegovim prijateljem je s poskusom pokazal, da gre za laži. Pred Omahna je položil zvezek s svojimi zadnjimi tiskanimi spisi in od njega zahteval, da naključno izbere stran in začne brati. Po nekaj spregovorjenih stavkih je Cankar zahteval, da preneha. Nato je sam po spominu nadaljeval dobesedno tako, kot je bilo zapisano.⁷⁷

V to, da pijan zagotovo ni pisal, je bil prepričan tudi Ivan Albrecht: »Nihče ne bo verjel, da mizar lahko v pijanosti izdela najbolj krasno opravilo, da slikar naslika mojstrsko sliko ali pijan arhitekt zriše načrt za razkošno palačo, da pa naj bi bil Cankar svoja najboljša dela pisal v pijanosti, to se zdi ljudem popolnoma naravno, skoraj nekaiko nujno. In vendar je vse to govorjenje o pisanju v pijanosti bajka, prav naivna bajka. Kako je mogla nastati? Pri Cankarju za površne ljudi prav lahko. Cankar, kakor menda noben pisatelj, se ljudem vendar ni kazal in tudi ni mogel kazati pri svojem delu. Nastajanje literarnih del ni cirkuška predstava, ampak tako globoko-intimno javljanje človekovih tvornih sil, da bi se človek v takih trenutkih skrtil najrajši celo še sam pred seboj. Poznal sem in poznam vrsto pisateljev, pa še nisem naletel na takega, ki ne bi želel biti pri delu sam. Poznal sem pa že ljudi iz tega poklica, ki jih je motilo celo dihanje v bližini, druge dnevna svetloba, marsikoga najneznatnejši ropot in razne neznatne malenkosti, ki jih sicer človek niti ne opazi. To, mislim, je zadosten dokaz, da človek išče za tako delo čim več samote.

Družba tedaj Cankarja pri delu ni mogla niti videti niti opazovati, še manj pa vedeti, v kakšnem stanju dela. Videvati ga pa tudi ni mogla v meščanskih salonih, in ob takih prilikah, kjer se navadno ljudje poskušajo pokazati s kar najboljšo plati. V take družbe Cankar ni zahajal. Širšim krogom je bil najbolj viden, kadar je prišel v mesto v to ali ono gostilno. Šibek, kakor je bil, ni prenesel božje kapljice v kdo ve kako spoštljivih količinah. Posebno včasih, kadar ga je kaj grizlo, ga je silno hitro vrglo. Prehod iz tako imenovanega treznega stanja v prav močno vinjenost je bil pri Cankarju marsikdaj uprav sunkovit. Takrat so se pojavili znaki nevrastenije. Usta mu je vleklo na stran, jezik se mu je zapletal in včasih se je tudi slinil. Noge mu je kaj kmalu vzelo, da je potem »barko vozil«, ko je jadral proti domu. Takega Cankarja je naš 'boljši' malomeščan lahko večkrat videl. In ker drugačnega ni poznal, si

je ustvaril o njem fabulo, da Cankar piše v pijanosti ...»⁷⁸

Nekoliko drugače pa se je Cankarja spominjala natakarka Zofka Resnik: »Kadar je veliko pisal, je bil vedno nekam razburjen; kar nenadno, sredi dela je vstal, zvil papir, vtaknil v žep in tiho odšel. Kadil je veliko – kadar je pisal, pa kar cigareto za cigareto. Zato je imel precej ožgane prste. Med pisanjem vina ni pil, le izjemoma kdaj kak kozarec. Pač pa brizganec. Vedno je zahteval, da mu ga mora napraviti Zofka. Seveda mu je v svoji skrbnosti prilila rajši več vina (belega) kot vode. Tako je tistih nekaj ur popoldne, ko je pisal, popil tri do štiri brizgance. Pil je sunkoma – ne da bi kaj pokušal ali pogledal v kozarec.«⁷⁹

Vino mu je pri pisanju, po tej različici, le redko ustrezalo, toliko bolj pa brizganec, kar je, seveda, velika razlika. Možno je sklepanje, zakaj imamo opraviti s tako občutno diametralnimi pričevanji. Omahen je svoje spomine datiral v zimo 1913–14, pričevanje Zofke Resnik pa se dotika obdobja od začetka leta 1915 in vse do Cankarjeve smrti. Zelo verjetno je, da se je pri Cankarju preobrazba od ustvarjanja, ob katerem na alkohol ni niti pomislil, do ustvarjanja pod vplivom alkohola, dogodila v izjemno kratkem časovnem intervalu – saj je bil tudi njegov fizični propad hiter proces, ki se je z bridko smrtjo zaključil v par letih. Posledice alkohola je mogoče razmeroma natančno zaznati tudi v njegovih pisateljskih dosežkih. Leposlovni umotvori iz zadnjih let pred smrtjo so tako – z izjemo *Podob iz sanj* – zelo povprečni oz. podpovprečni.

Vesti o Cankarjevem bohemskem življenju so se, kot kaže, kaj hitro razširile po deželi Kranjski in širšem slovenskem ozemlju. Tako je leta 1912 zdravnik Izidor Reja sprožil akcijo, s katero je želel Cankarju pomagati iz življenjskih težav. V okviru tega 'zdravljenja' je Cankar preživel prijetne počitnice pri dr. Reji v Bazovici, pri dr. Večonu v Sežani in pri dr. Tumi v Kranjski Gori, ki mu je sprva želel urediti dopustovanje pri svojem nečaku – a se je ravno takrat ob nečakovi hiši, ki je stala na samotni ob morskem obrežju odprla krčma in zadeva je postala neizvedljiva, saj »samota sama bi bila Cankarju zdravilo, samota v krčmi pa nevarnost!«⁸⁰

⁷⁷ Omahen, *Obiski...*, str. 66.

⁷⁸ Maleš, *Spomtni...*, str. 172–173.

⁷⁹ Maleš, *prav tam*, str. 162.

⁸⁰ Henrik Tuma, *Pisma*, (ur. Branko Marušič), Ljubljana, 1994, str. 429.

V Kranjski Gori sta se Tuma in Cankar prenašala manj kot teden dni – od 27. avgusta pa do 1. septembra. Tuma je dr. Reji v pismu 4. septembra natančno opisal celotno dogajanje: »Imel sem torej Ivana Cankarja v svojem varstvu od 27. avgusta pa do 1. septembra. Žal sem bil slab varuh. Moje mnenje bilo je, vezati Cankarja na mojo družino, od katere najmlajši je imel 5 let, ter ga učiti gibanja v planinski prirodi. /.../ Cankar bi imel pri tem tudi izpotiti nepotreben ogljenec ter se odvaditi piti alkohol ter navaditi na zdravo planinsko vodo. /.../ No, gospod Cankar je izjavil, da hoče biti prost opoldne in zvečer pri jedi in da se sploh ne upa hoditi, marveč da se bo sprehajal sam. Zato me je naprosil, naj mu od časa do časa dam posojilo za potrebne stroške. To pa je zlorabil tako, da je dobil vsega K 240.- in večji del tega premenil v različnih krčmah v četrtinke dobrega terana. Seveda se je pri tem skoraj vsak večer čez mero napil. /.../

Ivan Cankar je glede volje cel otrok. Kadar je sam, nima niti najmanjše oblasti s seboj in se tolaži s frazo, da potrebuje obilo alkohola zato, da ga vzbuja na literarno delo. Daljša hoja, pravi, mu škoduje, fingira tudi omotičavost, le da se iznebi kake poštene gorske ture...⁸¹

Tuma se je nadaljnjemu sodelovanju pri Cankarjevem 'zdravljenju' po teh dogodkih seveda odrekel.⁸²

Na tako 'zdravljenje' pa se je Cankar vendarle odpravil vsaj še enkrat, v letu svoje smrti, tokrat na Bled. Počitnice mu je uredila zaročenka Milena Rohrmann. Juli Vovkovi je pisala, da je Ivan »bolan, hudo bolan. V postelji ne zdrži, da pa po kavarnah ne more ozdraveti, je jasno.«⁸³

Kako je potekal proces zdravljenja, pa ji je Cankar podrobno opisal v pismu z dne 30. julija:⁸⁴

»/.../

Zdaj pa Ti naštejem povrsti vse grehe, pregreške, zmote in dogodivščine s prvega dné tega vdovskega staní:

1. ko se je odpeljal vlak, sem se po kratkem (zelo kratkem) premisleku napotil v krčmo ter sem svoji žalosti na čast popil še dvoje čašic tistega izvrstnega sadjevca;

2. domá sem si dal kuhati dvoje jajčk in sem (jih) pospravil obenem z ostankom salame; zraven sem si (kajpak) privoščil četrta vina;

3. pod pretezo, da gre zaradi cukra, sem se nameril k Tončki ter se tam pokrepčal s požirkom konjaka;

4. odondod sem jo krenil proti Petranu – seveda samo naljubo spominu na najin vsakdanji izprehod (četrta vina);

5. po obedu, ki je bil – kakor zanalašč – naravnost imeniten, sem odjadral domov ter se po kratkem oddihlu (četrta vina) zleknil na tisto posteljo, na kateri so doslej počivale drobne koščice Tvojega rojstva;

6. dremljáj se je raztegnil na cele tri ure, nató pa sem vzel palico in Cervantesa te jo mahnil v Zásip; tam sem se strahotno jezil, ker sem bil pomotoma vzel seboj namesto poštenih cigaret srbske smradljivke; v tolažbo mi je bila kmetiča-krčmarica, s katero sem se prav priljudno pomenkoval; povedala mi je tudi, da pride koncem avgusta Vida Jerajeva v Zásip;

7. tako je napočil večer, kakor se to zgodi redno vsaki dan; šel sem domov zamenjat cigarete, nato večerjat – tudi večerja je bila izvrstna – in potem ... saj veš kako in kaj!

To je dnevnik od začetka do konca. –«

Cankar je bil človek skrajnosti. Kakor je bila njegova literarna produkcija po kvaliteti težko dosegljiv ideal mnogim slovenskim pisateljskim rodovom, velja tudi jesen njegovega življenja po klavrnosti in radikalnosti fizičnega propada za nekaj težko primerljivega.

V začetku septembra se je bil prisiljen odseliti z Rožnika v mesto in s tem mu je bila spisana smrtna obsodba.

Dogajanje zadnjih mesecev Cankarjevega življenja je v lepi strnjeni obliki živo ubesedil, kdo drug kot – Janko Omahen. Zadnjikrat ga je srečal v gostilni, kjer je s prijateljem igral biljard: »Trk krogel je odmeval po praznem prostoru, ko nenadoma zaslišim tam pri prvem oknu neko drsenje in praskanje po tleh in premikanje stola poleg mizice. Ozrem se tja; izpod tapecirane klopi se nekaj motovili... moj bog, saj to je vendar človek, ki se, opirajoč se na stol, poganja kvišku. Uspelo mu je z eno nogo že kleči... no in sedaj je pokonci.

Prenehali smo igrati in presenečeno zrlí v to nenavadno dogajanje in to čudno prikazen.

⁸¹ Ibidem, str. 431.

⁸² Prím. tudi Šepetavc, Pijem, torej sem Slovenec, str. 35.

⁸³ Cankar, Zbrano delo, 29. knjiga ..., str. 498.

⁸⁴ Ibidem, str. 261–262.

- O ti moj bog, saj to je vendar Cankar! – se mi je v hipu izvilo spoznanje. Stal je proti svetlobi, tako, da sem dojel le njegov obris.

Pogledal sem ga natančneje, ker nisem mogel na prvi mah verjeti, da je vse to res. Pa je le bil on; zrl je topo in izgubljeno. Površno in mlahavo je šel z rokami po obleki, kakor bi si hotel otresti prah z obleke, potem si je popravil lase in se zagledal skozi okno v mimo hiteče življenje.⁸⁵

Nato se je s težavo odpravil proti domu: »Pod mizo nekje je ujel svoj klobuk, lep črn klobuk, ves pohojen in povaljan. Nataknil si ga je na eno roko, z drugo pa ga je z rokavom otiral in od časa do časa ogledoval. Pri tem je nekaj govoril in godrnjal, ne da bi ga kdo poslušal, kaj šele razumel.

Takrat se je pojavila vrh stopnic iz restavracije domača hčerka. Vsa nasmejana je stekla k Cankarju, mu vzela očiščen klobuk iz rok in mu ga, ne da bi bila kaj rekla, posadila na glavo s tako silo, da mu ga je potisnila prek oči do ušes. Pri tem se je delala, kakor da se ji je to ponesrečilo in da ni bilo namerno, čeprav se je smejala in mu venomer nekaj pripovedovala. Klobuka sneti z glave pa mu ni pomagala, temveč ga je tako nekaj časa gledala, nato pa je spet stekla po stopnicah in smeje se izginila v restavracijske prostore. /.../

Ko se mu je posrečilo potegniti klobuk z glave, se je nasmehnil, pogledal tja gor proti stopnicam in smeje se požugal v prazno s prstom.⁸⁶

Kronika poslednjih dogodkov v pisateljevem življenju je znana. Po usodnem padcu po stopnicah, ki mu je botrovala močna vinjenost, so ga 29. oktobra prvič hospitalizirali. Po odpustu se je ponovno vrnil v bolnišnico 25. novembra in v njej 11. decembra umrl.⁸⁷

Stari prijatelj, Lojz Kraigher, mu je, po ciničnem pripisu Ivana Robide⁸⁸ na kopijo njegovega zdravstvenega zapisnika,⁸⁹ naredil še zadnjo uslugo – preprečil je obdukcijo:

»Kraigherju, ki je bil tedaj zdravnik(?) bolnice je šlo za to, da reši čast večkratnega tatu(?), goljufa, sleparja, – skratka pravega vagabunda – za usako ceno. Za to je preprečil obdukcijo na kro. alkoholizmu(?) in tuberkulozi trpečega shizoidnega psihopata.«⁹⁰

Krajši zaključek

Po zgoraj zapisanem težko razumem, zakaj se o dejanskem življenju tega velikega avtorja tako malo govori.

Dejstva o meščanstvu v Ljubljani na začetku 20. stoletja nam namreč prikazujejo porazno situacijo. Leta 1910 so pri popisu našeli samo nekaj več kot 40.000 prebivalcev⁹¹ izrazito provincialnega mesta, v katerem močnejših socialno-gospodarskih skupin ni bilo, narava mestnega jedra pa je bila malomestna, s prevladujočimi uradniško-upravnimi in obrtno-trgovskimi značilnostmi.⁹²

Mi pa, kot da bi se sramovali resnice, da s Cankarjevo smrtjo nismo izgubili samo velikega mojstra slovenske pisane besede, pač pa obenem tudi enega od najvidnejših bohemov v obdobju pred prvo svetovno vojno, ki je na zaspalo in periferno (malo)meščansko sceno uvozil ščepec hudo primanjkujočega kozmopolitskega duha, mišljenja in navad.

In namesto da bi tudi s tem in podobnimi dejstvi nečimrnosti omogočali, da se izživi nad 'veličastnostjo' nacionalne zgodovine, jih puščamo tiho ležati v omarah arhivov ter knjižnih polic in o njih raje molčimo.

⁸⁵ Omahen, *Obiski...*, str. 172.

⁸⁶ *Ibidem*, str. 175.

⁸⁷ Glej npr.: Dušan Moravec, *Ivan Cankar, Ljubljana, 1978*, str. 235.

⁸⁸ Ivan Robida (1871–1941), leposlovec in znanstvenik, študiral je medicino, specializiral iz neurologije. Oral je leditno nevrološko-psihološke znanosti s slovensko terminologijo in izraznostjo.

⁸⁹ Ta zapisnik je bil objavljen v že večkrat omenjenem članku Mojce Šavnik (str. 94); zapisnik smo našli tudi v zapuščini Ivana Robide.

⁹⁰ NUK, Ljubljana, Rokopisna zbirka: Zapuščina Ivana Robide, Ms 1423, ovoj 6.

⁹¹ Studen, *Stanovati...*, str. 17.

⁹² *Ibidem*, str. 82.

Zusammenfassung

„ER Aß RECHT WENIG, WIE ES SEINE
GEWOHNHEIT WAR. ER TRANK MEHR.“

*Ivan Cankar, ein slowenischer Bohemien
- ein Beitrag zur Geschichte der Boheme auf
slowenischem Gebiet*

Das tägliche Leben des großen slowenischen Schriftstellers Ivan Cankar wird im Bildungsprozeß der Volks- und Mittelschulen meist beschönigt beziehungsweise verschwiegen. Auch seine „offiziellen“ Biographien sprechen nur selten von seinen Schwierigkeiten mit dem Alkohol, und das trotz der Fülle an Daten, die in den Memoiren seiner Zeitgenossen und in Cankars persönlicher Korrespondenz zu finden sind. Eine Erklärung dafür ist, daß sich die Slowenen als moderne politische Nation auf Grundlage des Bewußtseins von einer Gemeinschaft, die Slowenisch spricht, ausgebildet haben. Folglich wurde die heimische Literatur immer als besonders wichtiges Gebiet verstanden, das frei von allen unschicklichen Details sein muß.

Cankar selbst verstand sich als Bohemien, schrieb er doch in einem Brief aus Wien an seinen Bruder, daß er das Leben eines Bohemien führt. Auch Cankars Zeitgenossen sahen ihn als Bohemien.

Die Boheme als Lebenspraxis wurde in das slowenische Gebiet importiert. Erste Niederschriften über die Boheme als besondere Lebensart tauchen in Frankreich in den Jahren 1830 bis 1840 auf. Die Ursachen für das Auftreten der Boheme liegen laut Elizabeth Wilson in der Wende nach der Französischen Revolution, die eine postrevolutionäre Industrialisierung ermöglichte, mit der das Mäzenatentum als vorherrschende Unterstützungsform für künstlerisches Schaffen den Gesetzen des freien Marktes weichen mußte. Die Boheme ist so die Antwort der Künstler auf die geänderten Verhältnisse; ein Kulturmythos, der die imaginäre Lösung des Kunstproblems in den westlichen Industriegesellschaften ermöglichte.

Cankar begann sein Leben als Bohemien nach seiner Ankunft in Wien, wo er als erstes die Mitarbeit im Verein slowenischer Studenten „Slovenija“ ablehnte, weil ihm das übermäßige Feiern der Studenten nicht gefiel. Mit Gleichgesinnten gründete er daraufhin einen literarischen Klub.

Noch vor seiner Ankunft in Wien entwickelte Cankar eine spezifische Ökonomie des Überlebens - basierend auf Autorenhonoraren, Vorschüssen und fortwährendem Ausleihen von Geld -, die ihn bis zu seinem Tod begleitete und ihm im Alter ein relativ bequemes Leben ermöglichte. In seinen besten Jahren waren seine Honorare für damalige slowenische Verhältnisse vergleichsweise hoch. Seine ständige Geldknappheit ist seiner Nachlässigkeit zuzuschreiben. Angeblich hatte er nicht einmal eine Brieftasche und Kronen lagen in allen seinen Kleidertaschen herum.

Seine endgültige Rückkehr von Wien nach Ljubljana Ende 1909 gilt als Wende in seinem Leben, die den Beginn seines physischen und künstlerischen Niedergangs markiert. Die Erinnerungen seiner Zeitgenossen betreffen vor allem diese Periode und beschreiben Cankar als jemanden, der viel trank, obwohl er schon durch kleinere Mengen an Wein „umgeworfen“ wurde. In seinen letzten Lebensjahren soll er unter Alkoholeinfluß auch geschrieben haben.

Nachrichten über Cankars Leben als Bohemien verbreiteten sich anscheinend sehr rasch im Lande Krain und im breiteren slowenischen Gebiet, denn schon 1912 initiierten angesehenere slowenische Bürger eine Aktion, mit der sie Cankar aus seinen Lebensnotlagen helfen wollten. Sie waren aber erfolglos.

Nach seinem schicksalhaften Sturz auf einer Treppe, mitbedingt durch starke Trunkenheit, wurde Cankar am 29. Oktober 1918 das erste Mal ins Krankenhaus eingewiesen. Nach seiner Entlassung kam er am 25. November wieder ins Krankenhaus und starb dort am 11. Dezember 1918.

Es ist eigentlich erstaunlich, daß über das tägliche Leben des großen Schriftstellers hauptsächlich geschwiegen wird, geht es doch bei Cankar um einen der prominentesten slowenischen Bohemiens vor dem Ersten Weltkrieg, der in die verschlafene und periphere Laibacher (klein)bürgerliche Szene eine Prise kosmopolitischen Geistes, Denkens und Verhaltens einführte, an denen eklatanter Mangel herrschte.